

Metod Penulisan Kitab *Matla^c Al-Babrayn Wa Majma^c Al-Bahrayn*

MUHAMMAD ADIB SAMSUDIN¹
MOHAMMAD ZAINI YAHAYA²
HAIRULAZAM AB RAHMAN

ABSTRAK

Makalah ini menganalisis metod penulisan sebuah karya Melayu yang ulung di nusantara iaitu *Matla^c al-Badrayn* karangan Syeikh Muhammad bin Ismail al-Fathani. Sumber penulisan makalah ini termasuk *Matla^c al-Badrayn wa Majma^c al-Bahrayn*, *Matla^c al-Badrayn Kitab Fiqhi* yang termasyhur di Dunia Melayu dan Pondok dan Madrasah di Pattani. Ia merupakan sebuah kajian kualitatif dengan menggunakan kaedah analisis dokumen. Hasil kajian ini ialah dapat mengenal pasti metod yang digunakan dalam buku *Matla^c al-Badrayn* itu, antara lain, ia mengemukakan definisi kepada setiap topik fikah secara ringkas, menonjolkan kaedah-kaedah fikah, keterbukaan pengarangnya menerima pandangan-pandangan yang berbeza dan setiap pendapat yang dikemukakan itu disokong pula oleh hujah dan dalil. Kajian ini akhirnya mendapati metod yang dipakai ketika mengarang *Matla^c al-Badrayn* memenuhi *manhaj* ilmiah yang telah diwarisi sejak zaman Nabi Muhammad s.a.w lagi.

Kata kunci: al-Qur'an, fikah, Ijmak, Qiyas, dan *Maslahah mursalah*

ABSTRACT

This paper analyzed the writing method of one of the 19th century greatest Malay literature in Nusantara entitled *Matla^c al-Badrayn* by Syeikh Muhammad bin Ismail al-Fathani. The references of this paper include *Matla^c al-Badrayn wa Majma^c al-Bahrayn*, *Matla^c al-Badrayn Kitab Fiqhi*, the well-known writings in the Malay World and in *Pondok* and *Madrasah* in Patani. This is a qualitative study by referring to *Matla^c al-Badrayn*. Among other things, this book articulated precise definitions each of its topic that related to *fiqh*. It revealed the *fiqh* methodology, open-minded of its writer to accept different opinions and in each of his opinion was supported by evident (dalil). Eventually, this study found that the method used in the process of *Matla^c al-Badrayn* was complied to scholarly and academic *manhaj* which was been inherent since the Prophet Nabi Muhammad s.a.w era.

Key words: al-Qur'an, *fiqh*, *Ijmak*, *Qiyas*, and *Maslahah mursalah*

Pengenalan

Matla^c al-Badrayn wa Majma^c al-Bahrayn merupakan sebuah karya yang terkenal di Nusantara. Ini kerana ia sebuah kitab fikah yang telah memberi khidmat kepada masyarakat di alam Melayu lebih daripada 120 tahun sama ada di masjid-masjid mahupun di pusat-pusat pengajian pondok di Selatan Thailand, Malaysia, Singapura dan Kemboja sejak kurun ke-19 lagi.³ Tambahan pula, tokoh-tokoh ulama Nusantara telah mengambil inisiatif untuk mentashih kitab ini seperti Sheikh Ahmad bin Muhammad Zain al-Fatani, Sheikh Ahmad al-Fatani, Sheikh Daud bin Ismail al-Fatani, Sheikh Abdullah al-Qadhi dan Haji Ilyas Yaakub al-Azhari.⁴

Justeru, kitab ini menjadi perhatian ramai pihak untuk dibuat kajian. Antaranya, penterjemahan perkataan bahasa Arab yang terdapat dalam kitab tersebut kepada bahasa Melayu. Begitu juga, huraian terhadap isi kandungannya bagi menjelaskan perkataan-perkataan yang tidak difahami, gaya bahasa yang sukar, membariskan ayat al-Qur'an dan hadis Nabi s.a.w dan menghuraikan perkataan yang tidak difahami. Selain itu, ia turut ditahkik dengan memberi tumpuan kepada kaedah tulisan jawi yang ditetapkan oleh Dewan Bahasa dan Pustaka. Di samping itu juga, penerimaan masyarakat masa kini terhadap Matla^c al-Badrayn turut disinggung. Turut dikaji berkaitan Matla^c al-Badrayn juga ialah topik-topik muamalat. Selain daripada semua kajian di atas, kitab ini telah dikupas secara umum dan tidak langsung metodologi kitab ini disentuh tetapi penumpuan utamanya ialah untuk menjelaskan perbezaan yang terdapat antara versi-versi yang telah dicetak sebelum ini.

Sehubungan itu, sebuah kajian mengenai metod penulisan *Matla^c al-Badrayn wa Majma^c al-Bahrayn* masih terbuka untuk diteroka. Ini kerana metod penulisan pada hakikatnya menyerlahkan pemikiran ilmiah pengarang kitab ini sekaligus membuktikan kebolehan dan kewibawaan ulama Melayu silam menghasilkan karya yang bermutu tinggi dan seterusnya memperlihatkan tahap penguasaan yang mendalam bidang ilmu fikah.

Di samping itu juga, kaedah penulisan yang menarik boleh menjadi antara faktor ia terus bertahan selama 120 tahun dirujuk dan menjadi bahan pengajaran. Misalnya pengemukaan definisi setiap topik fikah itu ringkas, keterbukaan pengarangnya menerima pandangan-pandangan yang berbeza dan setiap pendapat yang dikemukakan itu disokong pula oleh hujah dan dalil. Justeru, metod yang diguna ketika menghasilkan karya agung ini adalah wajar untuk dikaji dan ditelusuri.

Pengenalan Ringkas Kitab Matla^c Al-Badrayn Wa Majma^c Al-Bahrayn

Pengarang kitab ini yang bernama Syeikh Muhammad bin Ismail menceritakan bahawa sejarah penulisannya dicituskan oleh bapa beliau. Beliau berkata pada mukaddimah kitab:

Bahawasanya tatkala menuntut daripada aku oleh walidku⁵ bahawa aku himpungkan kepada yang demikian itu setengah barang yang tak dapat tiada daripadanya beberapa bab ilmu fikah yang diterjemah dengan bahasa kami⁶ supaya menghampirkan fahamnya atas segala *dhihn* mengikut aku akan suruhannya kerana mengharap mendatangi dengan setengah daripada kebajikan.⁷

Teks di atas jelas menunjukkan bahawa cetusan awal penghasilan Matla^c al-Badrayn adalah gesaan ayahanda Syeikh Muhammad bin Ismail supaya memenuhi tuntutan fardhu kifayah menyebarkan ilmu fiqh melalui penulisan yang boleh difahami oleh orang-orang Melayu.

Kitab Matla^c al-Badrayn diklasifikasikan sebagai sebuah kitab fikah walaupun pengarangnya bermula dengan menyentuh tajuk kelebihan menuntut ilmu pengetahuan dan diikuti dengan huraian dalam bab akidah sebelum perbincangan yang menyeluruh dalam bab fikah. Ini kerana kedua-dua tajuk ini dibincang secara ringkas sahaja dan ia mengambil ruang sebanyak 11 halaman sahaja. Manakala tajuk-tajuk fikah mendominasi keseluruhan kitab ini bermula dari halaman 13 hingga halaman 225.

Pengarang kitab ini telah menyusun topik-topik yang terkandung di dalamnya mengikut empat ruang lingkup yang utama dalam bidang fikah iaitu ibadat, muamalat, munakahat dan jenayah. Kesemua topik ini pula disusun dengan penuh teliti oleh pengarangnya melalui metod yang tersendiri.

Metod Penulisan

Kitab Matla^c al-Badrayn ini disusun oleh Syeikh Muhammad bin Ismail dengan gaya yang tersendiri. Gaya ini memaparkan latar belakang pendidikan agamanya yang tinggi dan membuktikan keupayaan beliau sebagai seorang sarjana yang ulung. Beliau menyusun dengan rangkuman pelbagai bidang ilmu pengetahuan agama yang dikuasainya sehingga kitab ini boleh dianggap antara kitab muktabar di kalangan masyarakat Melayu.

Pengolahan definisi setiap tajuk secara umum dan ringkas

Ia bersesuaian dengan matlamat penyusunan kitab ini yang ditulis secara ringkas seperti yang disebut sendiri oleh pengarang pada mukaddimah kitab ini. Beliau berkata: “maka aku himpulkan di dalam *ta'lif* ini beberapa masalah yang diikhtisarkan dia daripada bilangan-bilangan beberapa kitab iktibarkan dia.”⁸

Oleh itu, beliau tidak membuat pentakrifan seperti kebiasaan yang terdapat pada kitab-kitab klasik yang memulakan pengertian setiap tajuk menurut bahasa dan istilah. Permulaan setiap tajuk di dalam kitab ini selalunya dimulakan dengan sedikit pengenalan tanpa pentakrifan. Misalnya dalam tajuk bersuci, Syeikh Muhammad bin Ismail berkata : “Ini suatu kitab pada menyatakan hukum bersuci bermula segala air yang sah buat bersuci dengan dia barang yang turun daripada langit atau yang keluar daripada bumi.”⁹

Manakala tajuk-tajuk yang dianggap sukar untuk difahami, pengarang akan menghuraikan tajuk tersebut dengan perkataan yang mudah dan keadaan seperti ini tidak banyak. Antaranya ialah pada tajuk gadaian seperti “ini kitab pada menyatakan hukum bergadai bermula maknanya pada syarak menjadikan ain yang dibangsakan bagi harta pertanggungan dengan hutang disempurnakan hutang daripadanya tatkala uzur sempurnanya maka dijual akan gadaian tatkala jadi tunai supaya disempurnakan hutang daripada harganya.”¹⁰

Penggunaan dalil

Hukum fiqh yang berbentuk amali sudah tentu mempunyai dalil sebagai sandaran. Kitab *Matla' al-Badrayn* juga turut tidak terkecuali. Antara dalil yang boleh dinyatakan ialah al-Qur'an, hadis, ijmak, *qiyas* dan masalah.

a) Al-Qur'an

Kitab *Matla' al-Badrayn* ini hanya menyebut satu ayat sahaja daripada al-Qur'an sebagai dalil iaitu firman Allah s.w.t yang berbunyi:

قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ، إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رَجْسٌ أَوْ فِشْقًا أَوْ لَغَيْرِ اللَّهِ بِهِ، فَمَنْ أَضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ¹¹

Maksudnya:

Katakanlah: “Tiadalah Aku peroleh dalam wahyu yang diwahyukan kepadaku, sesuatu yang diharamkan bagi orang yang hendak memakannya, kecuali kalau makanan itu bangkai, atau darah yang mengalir atau daging babi - Karena Sesungguhnya semua itu kotor - atau binatang yang disembelih atas nama selain Allah. barangsiapa yang dalam keadaan terpaksa, sedang dia tidak menginginkannya dan tidak (pula) melampaui batas, Maka Sesungguhnya Tuhanmu Maha Pengampun lagi Maha Penyayang”.¹²

Ayat di atas tidak ditulis keseluruhannya dan hanya dipetik sebahagian sahaja tanpa terjemahannya oleh Syeikh Muhammad bin Ismail. Petikan sebahagian ayat ini dikemukakan dalam ‘kitab *al-At’imah* atau bab makanan ketika pengarang membahagikan jenis makanan yang halal kepada beberapa kategori. Beliau telah membuat penjelasan seperti berikut, “Jika bersamaan dua yang menyerupai atau tiada kita dapat binatang yang menyerupai dengan dia maka halal binatang itu kerana ayat¹³

قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا

Maksudnya:

Katakanlah: “Tiadalah Aku peroleh dalam wahyu yang diwahyukan kepadaku, sesuatu yang diharamkan.”

b) Hadis

Penulisan hadis Nabi s.a.w juga diketengahkan oleh Syeikh Muhammad bin Ismail sekalipun jumlahnya tidak banyak kerana ada tiga belas hadis sahaja yang boleh didapati dalam kitab ini. Kebanyakan hadis yang ditulis oleh beliau adalah di dalam bab menuntut ilmu pengetahuan serta tauhid dan bukan dalam bab fikah.¹⁴ Sebanyak enam hadis dikemukakan di dalam tajuk ‘faedah pada menyatakan beberapa fadhilat ilmu’ dan dua hadis ketika beliau membahaskan tajuk ‘rukun Islam dan rukun iman.’ Manakala di dalam bab fikah pula, beliau meletak hanya lima hadis sahaja iaitu dua hadis di bawah tajuk ‘menghidupkan tanah yang mati’, dua hadis pada tajuk ‘wasiat’ dan satu hadis dalam topik *al-at’imah*

Hadis-hadis di dalam tajuk fadhilat ilmu pengetahuan dan tauhid telah ditulis dengan matan dan terjemahannya sekali tanpa menjelaskan periwayat hadis tersebut...Adapun hadis-hadis di dalam tajuk fikah hanya ditulis terjemahannya sahaja. Antara hadis di dalam tajuk fadhilat ilmu pengetahuan ialah hadis berikut :

من تعلم بابا من العلم ليعمل به ويعلمه غيره كان خيرا له من خمسمائة ركعة ركعها ومن تعلم بابا من العلم ليعمل به ويعلمه غيره كان خيرا له من ألف ركعة ركعها¹⁵

Maksudnya:

“Barang siapa belajar satu bab daripada ilmu supaya diamalkan dengan dia dan mengajar akan dia orang lain nya adalah terlebih baik baginya daripada lima ratus rakaat yang dirukuknya akan dia dan barangsiapa belajar satu bab daripada ilmu supaya beramal dengan dia dan mengajar akan orang adalah terlebih baik baginya daripada seribu rakaat yang dirukuknya akan dia.”

Manakala di dalam tajuk *Ihya' al-Mawat* (menghidupkan tanah yang tidak diusahakan), Syeikh Muhammad bin Ismail telah membawa hadis dengan periwayatnya sekali dalam bentuk terjemahan tanpa matannya. Beliau berkata : “Seperti hadis barang siapa menghidupkan bumi yang tiada ia bagi seseorang maka ia terlebih sebenar dengan dia riwayat akan dia oleh Bukhari.”¹⁶ Matan hadis ini adalah seperti berikut:

عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : من أعمر أرضا ليست لأحد فهو أحق¹⁷

Maksudnya:

Daripada Nabi s.a.w sabdanya, “Barang siapa yang memakmur tanah yang bukan milik seseorang maka dia lebih berhak (ke atas tanah tersebut).”

Isyarat kepada maksud hadis Nabi s.a.w juga telah dinyatakan oleh pengarang di dalam tajuk had mencuri seperti katanya, “dan kata *qil* dibunuhkan dia tetapi hadis yang suruh dibunuhkan dia pada kali kelima itu mansukh.”¹⁸ Hadis yang diriwayat oleh Abu Daud, Nasa’i dan Daruqutni daripada Jabir ini telah dipertikaikan kesahihannya dan kenyataan mansukh oleh Syeikh Muhammad bin Ismail diambil daripada pandangan Imam Shafii yang telah menegaskan, “Hadis ini adalah mansukh tiada perselisihan padanya dikalangan ahli ilmu.”¹⁹

c) Ijmak

Pengarang turut membawa perbincangan tentang dalil ijmak yang merupakan sumber ketiga dalam perundangan Islam di dalam kitabnya ini. Ia disebut oleh beliau dalam lima tajuk sahaja iaitu ‘*ihya' al-mawat*’, qisas, had mencuri, riddah dan talak. Antara contoh yang disandarkan dengan dalil ijmak ialah di dalam bab muamalat pada tajuk ‘*ihya' al-*

mawat' (menghidupkan tanah yang mati) ialah, "bermula asal padanya dahulu daripada ijmak."²⁰

d) *Qiyas*

Manakala sandaran kepada dalil *qiyas* pula, ia disebut oleh Syeikh Muhammad bin Ismail pada tajuk tayammum, sembahyang-sembahyang sunat dan korban. Beliau telah menyatakan dalam tajuk tayammum, "dan *diiyaskan* niat menyentuh mashaf dan tawaf dengan mengharuskan keduanya."²¹ Begitu juga di dalam tajuk sembahyang sunat dengan katanya, "maka *diiyaskan* pada Maghrib dan Isyak seperti yang demikian itu jua."²² Selain itu, penggunaan *qiyas* dapat diperhatikan dalam bab *al-at'imah* ketika mengupas contoh-contoh yang berkaitan dengan *qiyas* seperti katanya, "dan (haram) sesuatu yang memabukkan seperti memabukkan ufyun (dadah)."²³

e) *Maslahah mursalah*

Banyak contoh yang telah dikemukakan oleh Syeikh Muhammad bin Ismail yang boleh dikaitkan dengan *maslahah mursalah*. Antaranya ialah di dalam bab ibadat seperti kata beliau : "dan jangan ditegah kanak-kanak yang mumaiyyiz yang berhadas besar atau kecil daripada menyentuh dan menanggung Qur'annya dan luhnya kerana mentadarrus dan mengaji."²⁴ Pengarang berpendapat bahawa kanak-kanak yang mumaiyiz diharuskan untuk menyentuh dan memegang al-Qur'an untuk tujuan belajar kerana ia adalah maslahat yang kembali kepada manusia.

Contoh lain dapat dilihat pada tajuk zakat iaitu, "dan *dinaqalkan* daripada al-Astakhariyy akan *qawl* dengan harus memberi zakat kepada Bani Hashim dan Mutalib pada ketika ditegah mereka itu daripada *khumus al-khams*²⁵ dan tiada mengapa dengan ditaklidkan dia pada zaman ini kerana sangat berhajat mereka itu dan harus mereka itu mengambil sedekah yang sunat."²⁶ Ini adalah sebagai penegasan bahawa para fuqaha sentiasa menjadikan maslahat sebagai sumber ijthad melihat kepada perubahan masa dan keadaan.²⁷

Menonjolkan kaedah-kaedah fikah (*al-qawa'id al fiqhiyyah*)

Kaedah-kaedah fikah menjadi sebahagian ilmu yang turut ditonjolkan oleh Syeikh Muhammad bin Ismail untuk menghiasi kandungan kitabnya ini. Misalnya beliau berkata semasa membincangkan tajuk *al-at'imah*:

Dan makruh dimakan akan binatang yang memakan ia akan najis maka makruh dimakankan dagingnya dan *labannya* dan telurnya demikian lagi mengenderai akan dia dengan tiada berlakip jika berubah rasa dagingnya atau warnanya atau baunya maka berkekalanlah makruh yang tersebut hingga baik dagingnya dengan dipelihara memberi umpan akan dia atau lainnya. Adapun buah-buahan kayu dan tumbuh-tumbuhan yang dijiraskan dia dan disuburkan dia dengan najis tiada makruh dimakankan dia jika tiada hasil padanya bau najis maka jika nyata bau najis padanya makruh dimakannya.²⁸

Contoh di atas berkaitan dengan kaedah المشقة تجلب التيسير yang bermaksud 'kesusahan akan menarik kemudahan'.

Sebahagian daripada kaedah ini telah diberi pengertiannya oleh Syeikh Muhammad bin Ismail. Contohnya perkataan *darar* atau *darurah*. Beliau berkata :

Bermula orang yang *muttarr*²⁹ iaitu orang yang takut atas dirinya akan mati atau sakit yang ditakutkan atasnya atau takut bertambah sakitnya atau takut bercerai dengan taulannya atau daif ia daripada berjalan atau daripada berkenderaan dan tiada mendapat makanan yang halal padahal ia maksum lagi tiada *asi* dengan safarnya dan mendapat ia akan makanan yang haram seperti darah atau bangkai jikalau mughallazah sekalipun wajib atasnya memakankan dia kadar yang memeliharakan ruhnya dan kuatnya.³⁰

Rujukan kepada tokoh-tokoh mazhab

Syeikh Muhammad bin Ismail banyak merujuk kepada tokoh-tokoh utama dalam mazhab Shafii ketika menyusun kitab *Matla^c al-Badrayn Wa Majma^c al-Bahrayn*. Antara nama yang sering diulang ialah Imam al-Nawawiyy dan Imam al-Rafi^cyy yang juga digelar sebagai Shaykhayn. Selain kedua-dua ini, Ibn Hajar dan al-Ramli juga tidak kurang dijadikan sebagai rujukan.

a) Imam al-Nawawiyy

Rujukan kepada Imam al-Nawawiyy lebih banyak berbanding tokoh-tokoh yang lain. Rujukan tersebut dinyatakan oleh Syeikh Muhammad bin Ismail dengan nama Imam al-Nawawiyy sendiri atau kitab-kitabnya yang masyhur seperti *Minhaj al-Talibin*, *Rawdah al-Talibin*, *al-Majmu^c*, *Sharh al-Muslim* dan *al-Adhkar*. Nama Imam al-Nawawi telah diulang oleh pengarang sebagai rujukan beliau sebanyak sembilan belas kali dan

ia tidak menghairankan kerana kedudukan Imam al-Nawawi itu sendiri yang dianggap sebagai ‘muhaqqiq’³¹ di dalam mazhab Shafii. Antara contoh rujukan yang dapat dinukilkan ialah pada hukum bersugi kepada orang yang berpuasa setelah matahari tergelincir : “Dan memilih oleh Imam al-Nawawiyy akan ketiadaan makruh mutlak sama ada dahulu daripada gelincir matahari dan kemudiannya.”³²

b) Imam al-Rafi‘iyy

Pandangan tokoh ini juga banyak diambil sebagai rujukan oleh Syeikh Muhammad bin Ismail. Sebanyak sepuluh kali nama Imam al-Rafi‘i telah disebut oleh pengarang tidak termasuk nama kitab-kitab beliau yang utama seperti *al-Muharrar*, *al-‘Aziz* dan *al-Sharh al-Saghir*. Keadaan ini tidak menghairankan kerana beliau telah melakukan usaha ‘*tanqih al-madhhab*’.³³ Misalnya di dalam tajuk zakat binatang ternakan: “jika gugur giginya (kambing kibas) yang hadapan kemudian daripada enam bulan umurnya memadalah ia seperti berkata al-Rafi‘iyy.”³⁴

c) Ibn Hajar al-Haitami³⁵ dan Imam al-Ramli³⁶

Terdapat lapan kali rujukan yang disandarkan kepada nama Ibn Hajar walaupun nama kitab beliau iaitu *Tuhfat al-Muhtaj* juga disebut berulang kali. Manakala rujukan kepada Imam al-Ramli tidak kurang daripada 13 tidak termasuk rujukan melalui nama kitabnya *al-Nihayah*. Imam Ibn Hajar bersama dengan Imam al-Ramli telah berusaha dengan gigih untuk menapis pandangan-pandangan yang wujud dalam mazhab al-Shafii dan mereka berdua digelar sebagai ‘*Tanqih al-Thani li al-Madhhab*’ sehingga kedua-dua tokoh ini juga menjadi rujukan utama dalam aliran mazhab al-Shafii selepas zaman Shaykhayn.³⁷ Tujuan pengkaji menggabung kedua-dua tokoh ini kerana pengarang telah mengemukakan banyak perbincangan berasaskan pandangan daripada mereka berdua secara bersama pada satu masalah sekalipun kedua-dua mereka telah berbeza pendapat dalam masalah tersebut. Misalnya, Syeikh Muhammad bin Ismail berkata pada isu menyembahyangkan jenazah yang belum berkhatan dengan katanya : “dan ditanamkan dia dengan tiada sembahyang atas yang muktamad pada Sheikh Ramli dan pada Sheikh Ibn Hajar ditayammumkan ganti daripada membasuh yang di bawahnya dan disembahyangkan atasnya kerana darurat.”³⁸

Menarik perhatian untuk membincangkan pandangan yang lemah dalam mazhab atau *qil* (قيل)³⁹

Syeikh Muhammad bin Ismail turut sama membahaskan pandangan yang lemah dalam mazhab. Ini dapat diketahui apabila beliau menggunakan istilah *qil*. Beliau berkata : “Dan kata *qil* gugur ia apabila Islam maka *qawl* ini daif.”⁴⁰ Pengertian ringkas ini menunjukkan bahawa pandangan seumpama ini adalah lemah dalam mazhab Shafii.

Tiada suatu keterangan yang menjelaskan tujuan pengarang menukilkan pandangan yang lemah dalam kitabnya ini melainkan peringatan bahawa pandangan tersebut adalah lemah dan tidak wajar diikuti. Antara contohnya Syeikh Muhammad bin Ismail berkata : “Dan tiada sah segala alat permainan yang diharamkan kata *qil* sah dijualkan dia jika pecahnya dibilangkan harta”.⁴¹ Ini diikuti dengan kritikan beliau yang menegaskan hukumnya tetap haram kerana tidak hilang kedudukan sebagai alat permainan sekalipun telah pecah.

Keterbukaan menerima pandangan
daripada mazhab-mazhab lain

Secara umumnya keseluruhan kandungan kitab ini diambil daripada pandangan Imam Shafii dan tokoh-tokoh dalam mazhab Shafii. Walaupun begitu, Syeikh Muhammad bin Ismail telah membawa pembaca kepada satu amalan positif yang patut dimiliki oleh setiap umat Islam khususnya para sarjana. Beliau telah menyelitkan beberapa pandangan imam mazhab yang lain dalam karya ini serta cenderung untuk menerima pandangan mereka.⁴² Sebagai contoh, beliau berkata dalam tajuk *qisas* :

Maka dibunuh akan dia ini pada orang yang lazim akan dia oleh Jumaat dengan ijmak dengan bahawa ada ia daripada *ahl al-amsar* tiada orang yang ada ia daripada *ahl al-Qura* kerana berkata Imam Abu Hanifah tiada Jumaat itu melainkan atas *ahl misr jami'*.⁴³

Teks di atas jelas menunjukkan bahawa Syeikh Muhammad bin Ismail tidak terikat dengan mazhab beliau sahaja tetapi turut berlapang dada menerima pandangan Imam Abu Hanifah.

Penutup

Kajian terhadap kandungan serta metod kitab *Matla^c al-Badrayn* telah menunjukkan bahawa Sheikh Muhammad bin Ismail merupakan seorang tokoh ulama yang berwibawa. Kajian ini telah membuktikan keperibadian yang tinggi yang dimiliki oleh pengarangnya sebagai seorang tokoh ulama yang berwibawa melalui karyanya yang bermutu ini.

Mendasari kepada metod kitab ini, pengarang telah menulis karyanya ini dengan dilengkapi dengan pelbagai ilmu asas yang menyokong kekuatan isi kandungan kitab ini. Pengarang telah menghiasi kitabnya ini dengan ilmu bahasa Arab, usul fikah, dan *‘ulum al-hadis*. Prinsip-prinsip kemaslahatan manusia melalui dalil *masalah mursalah* dan isu-isu yang dikaitkan *qawa^cid fiqhiyyah* adalah sebahagian daripada daya tarikan utama yang ada di dalam kitab ini kerana ia disusun menepati bentuk sebuah kitab yang muktabar dan juga melambangkan kesediaan kitab ini untuk menyahut cabaran masa hadapan.

Kewibawaan pengarang amat menyerlah melalui penulisan kitab ini kerana kekuatan latar belakang ilmu yang ada pada beliau. Persembahan yang dipaparkan oleh pengarang di dalam kitab ini telah menzahirkan penguasaannya yang mendalam terhadap sumber-sumber utama terutamanya di dalam aliran mazhab Shafii. Senarai kitab-kitab besar yang sering dikemukakan sebagai rujukan menunjukkan keupayaan beliau yang sentiasa membuat kajian tentang sesuatu isu daripada sumber yang utama dan tidak hanya bergantung kepada sumber-sumber sekunder. Ini adalah sebahagian daripada lakaran kesungguhan beliau dalam jihad menuntut ilmu untuk memperolehi hasil yang bermutu dan berkualiti.

Paling penting, karya-karya ulama muktabar termasuk *Matla^c al-Badrayn wa Majma^c al-Bahrayn* pada hakikatnya adalah manifestasi kelangsungan *manhaj* ilmiah yang telah wujud sejak diutuskan Nabi Muhammad (s.a.w).⁴⁴ Ia merupakan pegangan dan panduan yang menjadi ukuran dalam memahami serta mentafsirkan nas-nas al-Qur’an dan al-Sunnah dalam merumus hukum hakam dan *mendabit* pemikiran mahupun ijhtihad. Ini kerana, sebagai *manhaj* ilmiah, ia bukan rekaan cerdik pandai tetapi merupakan satu hakikat yang telah sabit dan akal akan tunduk secara sukarela serta boleh diterima oleh fitrah kemanusiaan tanpa perlu kepada asuhan, suruhan mahupun paksaan.⁴⁵

*Manhaj*⁴⁶ ilmiah Islam ini terkandung di dalamnya kaedah-kaedah yang disepakati oleh seluruh ahli salaf di samping beberapa kaedah yang tidak disepakati di kalangan mereka. Dengan kata lain, masalah yang berada di bawah kaedah dari jenis kedua termasuk dalam kategori

ijtihad yang terbuka kepada perbahasan yang tabiinya akan melahirkan pendapat dan pandangan yang berlainan. Namun demikian, perbezaan pendapat yang berpunca daripada tabiat kaedah yang sedemikian masih tetap diperakui dalam garis daerah iltizam dengan *manhaj* Islam tersebut.

Oleh itu, umat Islam yang iltizam dan komited dengan al-Qur'an dan al-Sunnah mempunyai neraca (*al-mizan*) atau pengukur (*al-miqyas*) yang tetap dalam mentafsirkan nas dan kandungannya. Pada waktu yang sama juga, mereka mempunyai tempat rujukan bagi mendabit iaitu mengawal, mengikat dan memastikan pendapat atau ijtihad yang benar dan sah agar tetap tunduk kepada 'kekuasaan' nas.

Nota

- ¹ Pensyarah di Jabatan Syariah, Fakulti Pengajian Islam (FPI), Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM).
- ² Pensyarah di Jabatan Syariah, FPI,UKM.
- ³ Hassan Madmarn, *Pondok dan madrasah di Pattani*, Penerbitan UKM, Bangi, 2001, hlm.31.
- ⁴ Wan Mohd Shaghir Abdullah, Matla^c al-Badrayn kitab fihi yang termasyhur di dunia Melayu, *Jurnal Dewan Bahasa*, Jun 1991, hlm. 523.
- ⁵ Walidku : bapaku
- ⁶ Bahasa kami : bahasa Melayu
- ⁷ Muhammad bin Ismail Daud Fathani, *Matla^c al-badrayn wa majma^c al-bahrayn*, Maktabah al-Ma^carif, Pulau Pinang, 1984, hlm. 2.
- ⁸ Ibid., hlm.2.
- ⁹ Muhammad bin Ismail Daud Fathani, *Matla^c al-badrayn wa majma^c al-bahrayn*, hlm.13.
- ¹⁰ Ibid., hlm.109.
- ¹¹ Al-Qur'an, 6:145.
- ¹² Semua terjemahan ayat Al-Qur'an dalam tulisan ini berdasarkan Tafsir Pimpinan Al Rahman Kepada pengertian al-Qur'an, edisi ke 15, 1998.
- ¹³ Muhammad bin Ismail Daud Fathani, *Matla^c al-badrayn wa majma^c al-bahrayn*, hlm.89.
- ¹⁴ Walaupun kitab ini lebih dikenali sebagai kitab fikah.
- ¹⁵ Muhammad bin Ismail Daud Fathani, *Matla^c al-badrayn wa majma^c al-bahrayn*, hlm.4.
- ¹⁶ Ibid., hlm.123.

- 17 Ibn Hajar al-^cAsqalani, *Fath al-bari bi sharhsahih al-Bukhari*, kitab (al-harth wa muzara^cah) 41, bab (man'ahya'ardan mawatan) 15, Dar al-Rayyan lil al-Turath, Kaherah, 1986, jil 5, hlm. 23.
- 18 Muhammad bin Ismail Daud Fathani, *Matla^c al-badrayn wa majma^c al-bahrayn*, hlm.197.
- 19 Abu Zakaria Muhy al-Din Abu Zakaria Yahya bin Sharaf al-Nawawiyy, *Rawdat al-talibin*, Dar al-Kutub al-^cIlmiyyah, Beirut, 1992, juz 7, hlm.360.
- 20 Muhammad bin Ismail Daud Fathani, *Matla^c al-badrayn wa majma^c al-bahrayn*, hlm.123.
- 21 Ibid., hlm. 24.
- 22 Ibid., hlm. 38.
- 23 Ibid., hlm. 89.
- 24 Ibid., hlm. 28.
- 25 Satu perlima bahagian daripada rampasan perang.
- 26 Muhammad bin Ismail Daud Fathani, *Matla^c al-badrayn wa majma^c al-bahrayn*, hlm.61.
- 27 Ini bertepatan dengan kaedah yang berbunyi لا يترك تغير الأحكام بتغير الأزمان yang bermaksud tidak dinafikan ada perubahan hukum berdasarkan perubahan masa.
- 28 Muhammad bin Ismail Daud Fathani, *Matla^c al-badrayn wa majma^c al-bahrayn*, hlm. 90.
- 29 Orang yang berada dalam kemudaratan.
- 30 Ibid., hlm.90.
- 31 Al-Suyutiyy, *al-Minhaj al-Sawi fi turjumat al-Imam al-Nawawiyy*, Dar al-Kutub al-^cIlmiyyah, Beirut, 2001, hlm.2.
- 32 Muhammad bin Ismail Daud Fathani, *Matla^c al-badrayn wa majma^c al-bahrayn*, hlm.15.
- 33 Nu^cman Jaghim, *Madkhal ila al-madhhab al-Shafi^ci*, hlm.69.
- 34 Muhammad bin Ismail Daud Fathani, *Matla^c al-badrayn wa majma^c al-bahrayn*, hlm.55.
- 35 Beliau adalah Shihabuddin Abu al-Abbas Ahmad bin Muhammad bin Ali bin Hajar al-Haitami. Dilahirkan di Mesir dan meninggal di Mekah. Antara kitabnya yang masyhur ialah Tuhfat al-Muhtaj fi Sharh al-Minhaj.
- 36 Beliau adalah Muhammad bin Ahmad bin Hamzah Shamsuddin al-Ramli. Dilahirkan di Mesir dan mencapai tahap ilmu yang tinggi sehingga digelar Shafii Kecil. Antara kitabnya yang utama ialah Nihayat al-Muhtaj 'ila Sharh al-Minhaj.
- 37 Nu^cman Jaghim, *Madkhal ila al-Madhhab al-Shafi^ci*, hlm.70.

- ³⁸ Muhammad bin Ismail Daud Fathani, *Matla^c al-badrayn wa majma^c al-bahrayn*, hlm.21.
- ³⁹ Fuqaha-fuqaha dalam aliran mazhab Shafii menggunakan beberapa istilah yang khas untuk menerangkan pandangan yang lemah dan antara nya ialah **أَوْ قِيلَ كَذَا** ia adalah menunjuk kepada lemahnya pandangan tersebut atau dalilnya. Lihat al-Qawasimi, *al-Madkhal ila madhhab al-Imam al-Shafi'i*, hlm.511
- ⁴⁰ Muhammad bin Ismail Daud Fathani, *Matla^c al-badrayn wa majma^c al-bahrayn*, hlm.22.
- ⁴¹ Ibid., hlm.94.
- ⁴² Amalan ini juga diwarisi daripada prinsip murni Imam Shafi'i yang pernah menyatakan: "Apabila kamu berjumpa dalam kitabku ini yang bertentangan dengan sunnah Rasulullah s.a.w maka ikutlah dengan sunnah Rasulullah saw dan tinggallah kata-kataku.
- ⁴³ Muhammad bin Ismail Daud Fathani, *Matla^c al-badrayn wa majma^c al-bahrayn*, hlm.202.
- ⁴⁴ *Manhaj* ilmiah Islam ini sama ada dari pegangan atau pengamalannya telahpun wujud sejak zaman Rasulullah (s.a.w) dan zaman sahabat lagi tetapi dari segi pengkajian, penyelidikan dan penulisan serta pembukuan *manhaj* ini hanya lahir setelah berlalu separuh daripada usia *salaf al-salih*.
- ⁴⁵ Muhammad Sa'id Ramadan al-Butiyy, *al-Salafiyyah marhalah zamaniyyah mubarakah la mazhab Islamiyy*, Dar al-Fikr al-Mu^casir, Beirut, cet. ulang, 2000, hlm. 60. Beliau berkata 'ini kerana timbangan yang dipakai adalah satu hakikat yang sabit kewujudannya yang tunduk kepada ketahuan dan singkapan. Keadaannya serupa dengan setiap yang wujud yang boleh dilihat dengan mata kasar tanpa terpengaruh kewujudannya atau bentuk kewujudannya dengan mana-mana pemikiran akal manusia atau teori rekaan ; jika tidak, ia tidak layak untuk dinamakan sebagai neraca yang digunapakai sebagai penghakim dalam menyelesaikan hal-ehwal dan perselisihan antara mereka sama ada pada perkara material atau spiritual."
- ⁴⁶ *Manhaj* di sini bukan bermaksud teknik atau sistem kajian ilmiah seperti yang sering difahami tetapi suatu jalan (*al-tariqah*) yang akan memandu seseorang pengkaji menemui kebenaran sama ada dalam bentuk berita yang hendak dipastikan kesahihannya atau isu yang hendak dipastikan kebenaran atau kepalsuan buktinya.

Bibliografi

Al-Qur'an.

- Ahmad Fathy al-Fatani. 2000. *Ulama besar dari Patani*. Bangi : Penerbitan UKM.
- Asmah Haji Omar. 1985. *Susur galur Bahasa Melayu*. Kuala Lumpur : Dewan Bahasa Pustaka.
- Al-Butiyy, Muhammad Sa'id Ramadan. 1991. *Azmat al-ma'rifah... wa 'ilajuha fi hayatina al-fikriyyah al-mu'asirah dlm. al-Manhajiyah al-Islamiyyah wa al-'ulum al-sulukiyyah wa al-tarbiyyah*. U.S.A : The International Institute of Islamic Thought.
- Al-Butiyy, Muhammad Sa'id Ramadan. 2000. *al-Salafiyyah marhalah zamaniyyah mubarakah la mazhab Islamiyy*. Cet. ulang. Beirut : Dar al-Fikr al-Mu'asir.
- Abd al-Halim Mahmud. T.th. *Al-Islam wa al-'aql*. Cet. ke-4. al-Qahirah : Dar al-Ma'arif.
- Al-Asqalaniyy, Shihab al-Din Ahmad Ibn Hajar. 1986. *Fath al-bari bi sharh sahih al-Bukhariyy*. Jil. 5. Kaherah : Dar al-Rayyan li al-Turath.
- Hassan Madmarn. 2001. *Pondok dan madrasah di Pattani*. Bangi : Penerbitan UKM.
- Kamus Dewan*. T.th. Ed.Baru. Kuala Lumpur : Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Mohd. Zamberi A. Malek. 1994. *Patani dalam tamadun Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Muhammad bin Ismail Daud Fathani. 1984. *Matla' al-badrayn wa majma' al-bahrayn*. Pulau Pinang : Maktabah al-Ma'arif.
- Al-Nawawiyy, Abu Zakaria Muhy al-Din Abu Zakaria Yahya bin Sharaf. 1992. *Rawdat al-talibin*. Juz 7. Beirut : Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Nu'man Jaghim. 2007. *Madkhal ila al-madhhab al-Shafi'iyy*. Kuala Lumpur : UIAM.
- Al-Qawasimi, Akram Yusuf Umar. 2003. *Al-Madkhal ila madhhab al-Imam al-Shafi'iyy*. Jordan : Dar al-Nafa'is.
- Al-Suyutiyy, Jalal al-Din 'Abd al-Rahman. 2001. *Al-Minhaj al-sawi fi turjumat al-Imam al-Nawawiyy*. Beirut : Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Tafsir Pimpinan Al Rahman Kepada Pengertian al-Qur'an. 1998. edisi ke 15.
- Wan Mohd Shaghir Abdullah. 1990. *Syeikh Daud Abdullah al-Fatani ulama dan pengarang terulung Asia Tenggara*. Shah Alam : Penerbitan Hizbi.
- Wan Mohd Shaghir Abdullah. 1991. *Matla' al-Badrayn kitab fiqhi yang termasyhur di dunia Melayu*. *Jurnal Dewan Bahasa* Jun : 523-534.
- Wan Mohd Shaghir Abdullah. 1991. *Sumbangan Sheikh Daud bin Abdullah al-Fathani kepada pengajian fiqh Syafii di Asia Tenggara*. *Kertas Kerja Nadwah Ilmiah Tokoh Ulama Peringkat Kebangsaan* kali ke-4, 17-19 Disember.
- Wan Mohd Shaghir Abdullah. 2006. *Sheikh Nik Mat Kechik hakim syarie Kota Mekah*. *Sisipan Mega Utusan Malaysia*, 23 Januari : 18-19.
- Zakaria bin Ahmad Wan Besar. 2006. *Matla' al-nurayn untuk menghuraikan ibarat kitab matla' al-badrayn*. Juz. 1. Alor Setar : Pustaka Dar Al-Salam.